

MÔ HÌNH HOẠT ĐỘNG CỦA NHÀ TÂM LÝ HỌC ĐƯỜNG

Nguyễn Thị Minh Hằng

Khoa Tâm lý học, Đại học Khoa học Xã hội và Nhân văn.

Trải qua các giai đoạn phát triển khác nhau, ngày nay, tâm lý học học đường được hiểu là một chuyên ngành ứng dụng của tâm lý học vào trường học (đặc biệt là tâm lý học phát triển, tâm lý học giáo dục và tâm lý học lâm sàng), nó có vai trò trung tâm là trợ giúp tâm lý cho học sinh, cho ban giám hiệu, giáo viên, và cả cha mẹ học sinh. Ở các nước phát triển, từ lâu hoạt động trợ giúp tâm lý học đường được hình thành trong khuôn khổ của các mô hình chăm sóc, trợ giúp y học – tâm lý – giáo dục – xã hội dành cho trẻ em nói chung và học sinh nói riêng. Mô hình này có nhiệm vụ:

- Trợ giúp trẻ em có những khó khăn về y học, xã hội, tâm lý trong quá trình phát triển của mình;

- Ủng hộ những dự định, kế hoạch, những hoạt động, những hứng thú của trẻ để các em có điều kiện thực hiện được;

- Bảo đảm cho trẻ em được sống, vui chơi và học tập trong những điều kiện tốt, lành mạnh, có lợi cho sự phát triển cả về thể chất và tâm trí.

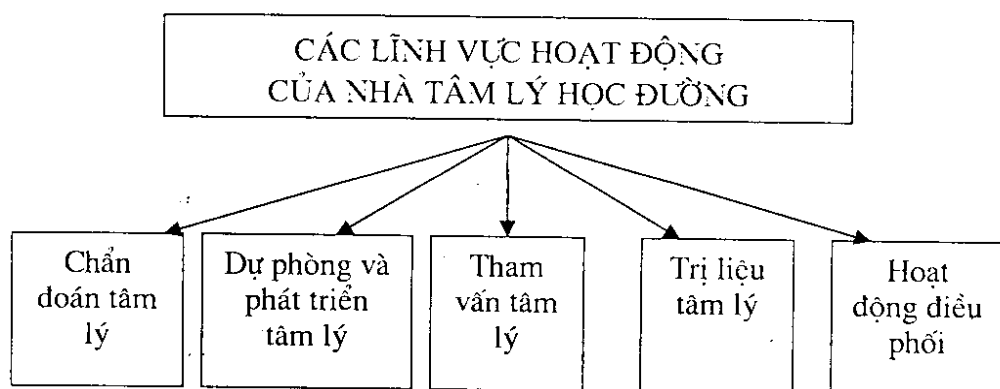
Đó là những hoạt động đi kèm với hoạt động dạy và học ở trường học.

Những người được giao trách nhiệm này không chỉ có những nhiệm vụ cụ thể (trợ giúp những khó khăn hay vấn đề cụ thể mà trẻ em gặp phải) mà còn tham mưu cho những cơ quan lập pháp trong việc đề ra những chính sách liên quan đến trẻ em và quan trọng hơn là họ phải đấu tranh để bảo vệ quyền lợi cho trẻ em trong trường hợp những quyền lợi đó bị xâm phạm.

Ở Việt Nam, hoạt động tâm lý thực hành nói chung và trợ giúp tâm lý học đường nói riêng chưa trở thành một hoạt động mang tính phổ biến và chuyên nghiệp. Trên thực tế, chưa có một mô hình trợ giúp tâm lý học đường nào được kiểm nghiệm là có hiệu quả cao và được đúc kết như là một kiểu mẫu cho hoạt động này.

Với sự tham khảo thực tế hoạt động tâm lý học đường ở nước ngoài, trong nước và qua các nghiên cứu khác, chúng tôi đưa ra một mô hình trợ giúp tâm lý học đường, thiết nghĩ, có thể áp dụng trong điều kiện thực tế ở Việt Nam.

Về mặt pháp lý, nhà tâm lý học học đường hoạt động trong khuôn khổ của các hoạt động giáo dục trong nhà trường cần có sự cho phép của Bộ Giáo dục và Đào tạo. Bên cạnh đó, với sự lớn mạnh dần lên của lĩnh vực thực hành tâm lý, rất cần có các Hiệp, Hội chuyên môn để giám sát công việc của họ. Về mặt chuyên môn, theo chúng tôi, chức năng, nhiệm vụ của nhà tâm lý học đường vô cùng nặng nề và phức tạp, liên quan đến hầu hết các lĩnh vực thực hành của khoa học tâm lý. Đó là:

Chẩn đoán tâm lý học đường là một công việc mang tính chất truyền thống của nhà tâm lý học đường. Hoạt động này được tiến hành với tất cả học sinh trong trường học. Đây là khâu đầu tiên và quan trọng bởi nó mang tính chất định hướng cho các hoạt động khác của nhà tâm lý trong trường học. Nhìn chung thì chẩn đoán tâm lý học đường có các mục tiêu sau đây:

- Chẩn đoán để lập hoặc bổ sung dữ liệu cho hồ sơ tâm lý học đường của học sinh;
- Chẩn đoán để xác định phương thức và hình thức giúp đỡ học sinh khi các em gặp khó khăn trong học tập, trong giao tiếp và những khó khăn khác liên quan đến sức khỏe tâm thần;
- Chẩn đoán nhằm lựa chọn phương tiện, công cụ và hình thức trợ giúp học sinh trong quá trình học tập một cách phù hợp nhất.

Thông thường, chẩn đoán tâm lý học đường có các hình thức sau:

- **Chẩn đoán phân loại định kỳ:** Đây là hình thức chẩn đoán cơ bản, thường được tiến hành hai lần trong một năm học (đầu năm và cuối năm) với hai mục tiêu khác nhau, cũng có khi được tiến hành với học sinh ở các thời điểm có sự chuyển tiếp giữa các hoạt động chủ đạo. Chẩn đoán định kỳ đầu năm học mang tính phân loại, cho phép chia toàn bộ học sinh thành ba nhóm khác nhau: - “nhóm HS có tâm lý khỏe mạnh” (không có các khó khăn trong học tập, trong việc thích ứng với môi trường học đường); - “nhóm học sinh có các vấn đề trong học tập và

phát triển” và nhóm học sinh có nguy cơ (dẫn đến các khó khăn trong học tập và phát triển).

- **Chẩn đoán chuyên biệt ban đầu:** Đây là hình thức chẩn đoán được tiến hành với nhóm học sinh có khó khăn và nhóm có nguy cơ để tìm hiểu mức độ bình thường hay bệnh lý trong hoạt động trí tuệ và trong các mặt khác của nhân cách học sinh. Tuy nhiên, đây chỉ là những chẩn đoán sơ bộ, bởi, theo chúng tôi, chỉ một mình nhà tâm lý học đường không có chức năng và không đủ thẩm quyền để kết luận về các rối loạn tâm bệnh của học sinh, nhưng họ phải trả lời được câu hỏi: *những vấn đề của một học sinh cụ thể nào đó có liên quan đến các rối loạn mang tính chất lâm sàng trong phát triển tâm lý của em hay không?* Trong trường hợp câu trả lời là “có” thì nhà tâm lý học đường có trách nhiệm chuyển học sinh đó đến các nhà chuyên môn cần thiết. Trên thực tế thì hình thức chẩn đoán này thường gắn với yêu cầu của giáo viên, với giả thuyết của họ về những rối loạn liên quan đến sự phát triển trí tuệ của học sinh. Còn những chẩn đoán liên quan đến các vấn đề khác thì thường có sự kết hợp tham vấn với cha mẹ học sinh và giáo viên.

- **Chẩn đoán chuyên sâu về tâm lý của học sinh:** Loại hình chẩn đoán này mang tính chất nghiên cứu các đặc điểm và vấn đề thuộc về mặt nhận thức và cảm xúc của học sinh, nghiên cứu các mâu thuẫn nội tâm của các em để hiểu nguyên nhân của khó khăn tâm lý và tìm ra cách giải quyết. Công việc này áp dụng đối với học sinh ở nhóm có các khó khăn trong học tập và phát triển tâm lý, hoặc được thực hiện theo yêu cầu của giáo viên và cha mẹ HS.

Trong điều kiện ở nước ta hiện nay thì hoạt động chẩn đoán tâm lý học đường gặp một số khó khăn nhất định. *Thứ nhất* liên quan đến việc lựa chọn các phương pháp phù hợp với lứa tuổi, phù hợp với điều kiện học đường và đạt được mục tiêu chẩn đoán do nhà tâm lý đặt ra. Trên thực tế, các công cụ chẩn đoán được thiết kế riêng cho học đường rất ít, hơn nữa lại chưa được thích ứng hay chuẩn hoá. *Thứ hai* liên quan đến việc lựa chọn phối hợp các phương pháp chẩn đoán và kinh nghiệm của nhà tâm lý. Điều này cũng rất quan trọng bởi không một phương pháp cụ thể riêng biệt nào có thể đưa ra được những kết luận chẩn đoán chuẩn xác. Việc lựa chọn phối hợp các phương pháp một cách có hiệu quả cao lại phụ thuộc rất lớn vào trình độ và kinh nghiệm của nhà tâm lý học đường: kinh nghiệm làm việc với HS ở các lứa tuổi khác nhau; kinh nghiệm làm chẩn đoán, sự hiểu biết sâu sắc về trắc nghiệm tâm lý. Hơn thế, nhà tâm lý học đường phải hiểu rõ nguyên tắc xây dựng sách giáo khoa ở mỗi một bậc học mới có thể biết được học sinh sẽ thiếu những kỹ năng nào, sẽ gặp khó khăn trong việc hình thành những kỹ năng nào để có thể tiếp thu được chương trình học tập. *Có một thực tế cũng gây khó khăn* cho công việc chẩn đoán của các nhà tâm lý học đường là các nhà sư phạm đều hiểu lầm rằng nhà tâm lý học chỉ cần làm một số trắc nghiệm, đưa ra một vài con số và từ những con số ấy nhà tâm lý sẽ nói cho họ biết những điều mà có thể ngay lập tức làm thay đổi học sinh theo chiều hướng tích cực, hay ít nhất cũng có thể để

dàng giáo dục chúng hơn. Nếu điều đó không được đáp ứng thì giáo viên thất vọng ngay về nhà tâm lý và khoa học của họ.

Dự phòng và phát triển tâm lý học đường là một nội dung cơ bản trong hoạt động trợ giúp tâm lý học đường mang lại rất nhiều lợi ích cho học sinh. Cũng như chẩn đoán tâm lý, hoạt động này cũng được tiến hành với tất cả học sinh trong một trường học với mục tiêu là tạo ra những điều kiện tâm lý – xã hội thuận lợi để học sinh có thể phát triển tốt nhất về mọi mặt và nâng cao được chất lượng cuộc sống tinh thần của mình. Dưới đây là một số nội dung cơ bản của hoạt động dự phòng và phát triển tâm lý học đường:

- Giáo dục các kỹ năng sống cho học sinh;
- Phát hiện và bồi dưỡng năng khiếu ở học sinh hoặc bồi dưỡng các nhân tài, các “thần đồng”;
- Chẩn đoán sớm các rối nhiễu tâm lý có thể xuất hiện ở học sinh;
- Hạn chế đến mức tối đa các rối nhiễu tâm lý học đường ở học sinh.

Nói chung, hoạt động dự phòng và phát triển tâm lý học đường có mục tiêu là nâng cao sức đề kháng tâm lý cho học sinh: khả năng thích ứng tốt với môi trường sống, môi trường học đường, ứng phó tốt với các tình huống học đường cũng như trong cuộc sống nói chung.

Tham vấn tâm lý cho học sinh, giáo viên và phụ huynh cũng là một nhiệm vụ trọng tâm của nhà tâm lý học đường. Đặc thù của tham vấn tâm lý học đường thể hiện ở đối tượng được tham vấn (học sinh, giáo viên, phụ huynh) và nội dung tham vấn (thường liên quan nhiều đến các vấn đề học tập, các mối quan hệ học đường). Đối tượng được tham vấn ở trường học chủ yếu là học sinh và rất nhiều khi lý do đến gặp nhà tâm lý của học sinh không xuất phát từ nguyện vọng của các em mà là do yêu cầu của giáo viên hoặc phụ huynh. Chính vì vậy, để “chinh phục” được niềm tin ở các em là điều cơ bản đầu tiên mà nhà tâm lý học đường cần phải làm được. Hơn nữa, tham vấn tâm lý với trẻ em và thanh thiếu niên lại khác tham vấn với người lớn. Kinh nghiệm cho thấy, một nhà tham vấn trước khi làm việc với trẻ em nên tham vấn với chính đồng nghiệp của mình để hiểu bản thân mình hơn, để lường trước được những khó khăn, những rào cản tâm lý của chính bản thân mình, dự đoán những tình huống có thể xảy ra trong quá trình làm việc với trẻ em. Bên cạnh đó, nhà tâm lý học đường phải có hiểu biết sâu sắc về các mối quan hệ liên nhân cách trong trường học để có thể làm công tác tham vấn học đường một cách tốt nhất có thể.

Tham vấn tâm lý học đường khác với tham vấn tâm lý ở các trung tâm tư vấn tâm lý ở vị thế của nhà tâm lý trong mối quan hệ ở trường học. Trong trường học, nhà tâm lý cũng là một thành viên của tập thể sư phạm, các thầy cô giáo trong trường biết rõ về nhà tâm lý, ngược lại, nhà tâm lý cũng biết rõ về họ. Trong điều kiện đó, nhà tâm lý càng phải nghiêm khắc với bản thân mình hơn và phải đặc biệt chú ý đến việc cung cấp thông tin. Tất cả mọi điều riêng tư mà nhà tâm lý trao đổi

với thân chủ trong phòng của mình phải được tuyệt đối giữ bí mật, chỉ hai bên biết mà thôi, không được tiết lộ trong bất kỳ trường hợp nào, với bất kỳ ai, đặc biệt là những người trong trường và cha mẹ học sinh. Nếu nhà tâm lý chỉ một lần để lộ thông tin của thân chủ thì ngay lập tức những thông tin đó sẽ trở thành chủ đề bàn bạc của giáo viên trong trường. Bảo mật thông tin cũng có một ý nghĩa đặc biệt đối với học sinh THCS và học sinh THPT bởi vì sự để lộ thông tin đối với các em sẽ là sự phản bội, mà ở lứa tuổi này, các em sẽ khó tha thứ cho sự phản bội.

Nhà tâm lý học đường đôi khi cũng trở thành nhà trị liệu tâm lý cho học sinh, mặc dù, theo chúng tôi, **trị liệu tâm lý** không phải là một nhiệm vụ ưu tiên của nhà tâm lý học đường. Ở các nước phát triển thì trị liệu tâm lý không phải là nhiệm vụ của nhà tâm lý học đường, bởi các vấn đề tâm lý cần trị liệu ở học sinh cũng rất đa dạng, do vậy, một mình nhà tâm lý học đường không đủ thẩm quyền chuyên môn để tiến hành công việc này. Ở một số nước khác, vấn đề này thuộc khuôn khổ giới hạn nghề nghiệp của nhà tâm lý học đường và là một trong những chủ đề đang được tranh luận nhiều nhất. Trong điều kiện thực tiễn ở Việt Nam, trị liệu tâm lý càng không nên là một nhiệm vụ chính của nhà tâm lý học đường. Có hai lý do rất xác đáng là thẩm quyền chuyên môn của nhà tâm lý học đường không phải là làm trị liệu tâm lý và khối lượng học sinh quá lớn ở mỗi trường học Việt Nam. Tuy nhiên, đối với một số vấn đề rối loạn hành vi ở học sinh thì nhà tâm lý học đường cũng có thể tiến hành can thiệp mà chưa cần đến sự trợ giúp của các nhà chuyên môn khác.

Hoạt động điều phối là hoạt động của nhà tâm lý học đường giúp cho học sinh, phụ huynh hoặc giáo viên (có thể là Ban giám hiệu nhà trường) nhận được sự giúp đỡ về xã hội - tâm lý của các cơ sở trợ giúp ngoài khuôn khổ trường học.

Điều phối cũng là một chức năng của nhà tâm lý học đường, tuy nhiên, so với các chức năng khác thì chức năng này chỉ được thực hiện khi sự trợ giúp tâm lý cho học sinh không thể thực hiện được trong điều kiện học đường, khi sự trợ giúp đó vượt ra ngoài giới hạn về chức năng và thẩm quyền nghề nghiệp của nhà tâm lý học đường. Khi đó, nhà tâm lý sẽ gửi học sinh đến các địa chỉ có uy tín để được giúp đỡ (các địa chỉ của các Trung tâm trợ giúp này phải có trong danh mục các cơ sở trợ giúp đã được công nhận của hệ thống giáo dục).

Hoạt động điều phối chỉ được thực hiện trong các trường hợp sau:

Trường hợp thứ nhất: khi học sinh, phụ huynh, giáo viên cần sự giúp đỡ đặc biệt vượt ra ngoài chức năng, thẩm quyền của nhà tâm lý học đường.

Trường hợp thứ hai, nhà tâm lý học đường yêu cầu được giúp đỡ khi bản thân không đủ kiến thức và kinh nghiệm để trợ giúp học sinh. Chẳng hạn, khi học sinh cần được học chỉnh âm, được thăm khám về thần kinh, hay khi các em có các vấn đề tâm bệnh, v.v...

Trường hợp thứ ba, nhà tâm lý học đường cũng có thể yêu cầu sự giúp đỡ từ các tổ chức trợ giúp khác khi gặp một vấn đề nào đó chỉ có thể được giải quyết ở ngoài không gian học đường, ngoài các mối quan hệ ở trường học. Chẳng hạn, khi khó khăn của học sinh có các nguyên nhân gắn liền với sự phức tạp của môi trường xã hội – nơi gia đình em sinh sống.

Tuy nhiên, gửi học sinh đến các địa chỉ trợ giúp khác không có nghĩa là nhà tâm lý học đường không còn trách nhiệm gì với các em nữa. Ngược lại, họ vẫn là người theo dõi và chịu trách nhiệm về sự học tập và phát triển của trẻ ở trường, nơi các em đang học. Nhiệm vụ của nhà tâm lý học đường vẫn luôn là trợ giúp đứa trẻ, chỉ khác về hình thức và nội dung mà thôi.

Trên đây là một số đề xuất của chúng tôi về mô hình hoạt động (về mặt nội dung) của nhà tâm lý học đường. Mô hình này mang tính chất tham khảo, cần được nghiên cứu thêm về nguyên tắc tổ chức và phương thức áp dụng trong thực tiễn học đường ở Việt Nam.

Tài liệu tham khảo

1. Bichianova M.R, *Tổ chức hoạt động trợ giúp tâm lý ở trường học*, Nxb “Genesis”, Matxcova, 2000. Sách tiếng Nga.
2. Rogov E.I, *Cẩm nang của nhà tâm lý học thực hành*, Giáo trình dành cho các trường đại học, 2 tập. Nxb “Vlados”, Matxcova, 2004. Sách tiếng Nga.
3. Talanov V.L & Malkina-Puk I.G, *Sổ tay của nhà tâm lý học thực hành*, Nxb “Sova”. Matxcova – Sanh-Peterburg, 2003. Sách tiếng Nga.
4. Xamoikina N.V, *Nhà tâm lý học thực hành ở trường học*, Giảng dạy, tham vấn, chỉnh trị. Nxb Viện Tâm lý trị liệu. Matxcova, 2003. Sách tiếng Nga.